

שאל ארבעה מינים וניזוקו – 1199

שאל ארבעה מינים ואבדו, התקלקלו וכדו' – האם חייב לשלם ? וביום הראשון קיים דין "שלם" ולכן הנוטל ארבעה מינים לחבירו הרי זה בדין "מתנה על מנת להחזיר" ואילו בשאר הימים דין שואל. – ויש לעיין מה הדין ? ושאלה דומה בטלית שנוטל על מנת לעות לתורה וכדו' (ולעיל למדנו את שיטת הקצות ע"ב ס"ק ל"ד שהשואל ספר מחבירו פטור כיון שמצוות לאו ליהנות ניתנו ואין כל "הנאה" של השואל – האם נוכל לומר שכך הדין לשיטתו גם באתרוג שואל ?) ועיין ב"גבול עולם" הוצאת בית ועד לתורה גבעת שמואל עמ' קכ"ט ואילך בהרחבה, מקראי קודש הרב הררי, ארבעת המינים עמ' 544 ואילך).

מתנה על מנת להחזיר:

בית שמואל סימן כח ס"ק מח

ונראה גם אם שואל אתרוג מאחר לצאת בו ואומר לו דרוצה לצאת בו אמרינן ג"כ שנותן לו בענין שיוצא בו כלומר, שביום הראשון האתרוג הינו מתנה על מנת להחזיר ולא שואל (מה עדיף לבעלים ?)

רא"ש מסכת סוכה פרק ג סימן ל' / דין מתנה על מנת להחזיר

ולענין הדין אם הוא חייב באונסין יש אומרים שאינו חייב באונסין שהרי במתנה נתנו לו ונהי נמי שלא החזירוהו לו מ"מ שואל אינו וכן דעת ה"ר ישעיה ז"ל שהקשה מה יש בין מתנה ע"מ להחזיר לשאול בשניהם הוא שלו עד שיטלנו ושניהם אין הגוף קנוי לו ? ותיירץ דמתנה ע"מ להחזיר אינו חייב באונסין דלהכי יהביה ליה במתנה מיהו כי איתיה בעיניה מיחייב לאהדורי ליה וכיון דאינו חייב באונסין קרינא ביה 'לכס'. אבל שאול שחייב באונסין לא קרינא ביה לכס. ולדבריו אפילו בגנבה ואבידה לא מיחייב כיון דפטור ליה מאונסין משום מתנה הוא הדין נמי מגנבה ואבידה אי לאו משום דאמרינן הואיל ונהנה מהנה כדאמרינן (ב"מ דף פא.) גבי הנוטל כלים מבית האומן לשגרן לבית חמיו ונאנסו בהליכה חייב בחזרה פטור מאונסין וחייב בגנבה ואבידה דהואיל ונהנה מהנה. ומיהו נ"ל דחייב אפילו באונסין ועוד אפילו במתה מחמת מלאכה חייב שהרי קבל עליו להחזירו ואם לא החזירו המתנה בטלה, ונהי דשואל לא הוי מיהו בנפקד ושולח יד בפקדון שלא ברשות הוי גזול ואף על פי שברשות ירד הוא ביטל אותו רשות בשלא קיים תנאו ועשה את עצמו גזול למפרע.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות מתנה סימן רמא סעיף ח

נתן שור לחבירו על מנת להחזירו בתוך לי יום, ומת בתוך הזמן, פטור מלשלם.

באר הגולה על שולחן ערוך חושן משפט הלכות מתנה סימן רמא סעיף ח

ב"י בשם הרשב"ם וביאר שם דלא ה"ל שואל להתחייב באונסין ואף לא שומר להתחייב בגניבה ואבידה אלא מקבל מתנה ולא יתחייב אלא בפשיעה.

נתיבות המשפט [באורים] על שולחן ערוך חושן משפט הלכות מתנה סימן רמא סעיף ח

(ט) פטור מלשלם. עיין סמ"ע ס"ק כ"א דאפילו בגניבה ואבידה פטור דאינו אלא שומר חנם.

ולכאורה תימה, דממה נפשך, אם חשבינן ליה כאילו קיבל שמירה, דהיינו כיון דהתנאי נתבטל ונתבטלה המתנה וחשבינן ליה שומר למפרע, א"כ כשימש בהמתנה וכשנגנב או נאבד ונתבטל התנאי שאינו יכול להחזיר, וממילא נתבטלה המתנה למפרע ומחויב לשלם שכר שימוש כמ"ש המשנה למלך בפ"ג מהלכות זכיה [ה"י] דצריך לשלם הפירות שאכל ע"ש, וממילא יש לו דין שוכר שהוא שומר שכר. נהי דלא חשיב ליה שולח יד בפקדון כיון דברשות נשתמש בו, מ"מ מהיכי תיתי לא יהיה לו דין שוכר. ואי נחשבינהו כאילו לא קיבל שמירה כלל, א"כ שומר חנם ג"כ לא הוי.

ואפשר דמ"מ כיון שמחזיקו בביתו להנאתו, הוי שומר עליו, ומ"מ לא הוי שוכר עליו אף ששימש, כי השימוש היה מתחילה מצד מתנה, ואחר כך אף שמשלם בעד הנאה לא נעשה שוכר למפרע...

שולחן ערוך אורח חיים הלכות לולב סימן תרנח סעיף ד

נתנו לו על מנת להחזירו, הרי זה יוצא בו ידי חובתו ומחזירו, שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה; ואם לא החזירו, לא יצא אפילו נתן לו את דמיו, ואפילו נאנס מידו.

משנה ברורה סימן תרנח ס"ק יד – טו

(יד) אפילו נתן לו את דמיו - ולא אמרינן בזה מה לי הן מה לי דמיהן כיון שצריך לו לצאת ידי חובה בודאי הקפיד על הלולב גופיה: (טו) ואפילו נאנס מידו - ואף על גב דלדעת המחבר בח"מ סימן רמ"א במתנה ע"מ להחזיר ונאנס פטור מתשלומין היינו משום דאין עליו דין שומר שהרי בתורת מתנה באה לידו אבל עכ"פ התנאי לא נתקיים ואינו אלא כפקדון בידו ולהכי לא יצא בעניינו ומשמע מרוב הפוסקים דגם בנאנס לא מהני חזרת דמים. ועיין בח"מ שמסתפק אם אמר הריני כאלו התקבלתי מהו ובספר מאירי כת"י אשר תח"י דעתו בהדיא דיכול הנותן למחול תנאו ולאמר הריני כאלו התקבלתי ויצא זה ידי חובה אף על גב שלא החזיר.

באור הלכה סימן תרנח סעיף ד

* אפילו נתן לו את דמיו - עיין מ"ב והוא מלשון הפוסקים ולפ"ז אם יש לו עוד לולב לצאת בו מסתברא דמהני נתינת דמים עכ"פ היכי דאין החפץ בעולם [ועיין בח"מ סימן רמ"א ס"ז ברמ"א ובקצוה"ח ובנתיבות שם] וכענין שהוא דאחין שקנו וכו' אם יכול לאכלו וכו' עיין שם בפי"נ דף קל"ז. וכן נראה ג"כ במחזיר לו לולב אחר כשר ומהודר דמהני דשוב ליכא אומדנא אף דאפשר לומר דרוצה אדם בשלו מ"מ כיון דבלא"ה יש פוסקים דבנשרף או נאבד וכדומה דנותן דמיו ויוצא עיין בכל בו וגם מובא ברא"ש בסוגין דעת רבינו ישעיה דמוכח מינייה עוד יותר דבנאנס פטור לגמרי ויוצא שלא כיון בעל מנת להחזיר אלא כשהחפץ בעין ואף דהמחבר לא סמך עליהו ומשמע מניה דאפילו דמים לא מהני ואפילו באונס וכמו שכתבנו במ"ב מ"מ במחזיר לו לולב אחר כשר ומהודר אפשר דכו"ע מודי ובספר שדי חמד הביא בשם ס' שם ארי' דגם בזה לא יצא והנלענ"ד כתבתי.

דין שואל באתרוג (בשאר הימים)

שו"ת מהר"ם מיינץ סימן קיג (הו"ד בבה"א תרנ"ז ס"ק ד' / שע"ת ס"ק א' - עם שיטות החולקים)

ראובן קנה אתרוג גדול ופי' להידור מצוה בדמיו יקרי', ובא שמעון **ומאבדה או פסלה או לקחה**, שחייב לשלם לו ולקנות לו אתרוג אחרת. וראובן טוען חייב אתה לקנות לי אתרוג כמו הראשון, כי הידור מצוה בעינן. ושמעון טוען אקנה לך אתרוג קטן שאתה יוצא בו י"ח, איני מחוייב לקנות לך הידור.

נ"ל דהדין עם **שמעון**, דאיתא בפי' מרובה, בעי רבא, האומר הרי עלי עולה והפריש שור ובא אחר וגנבו, מהו, מי מצי מיפטר נפשיה בכבש לרבנן, או בעולת עוף לרבי אליעזר כו', או דילמא אמר ליה אנא מצוה מן המובחר בעינן. והדר פשט גנב פוטר עצמו בכבש לרבנן כו', אף ע"ג דהפריש שור שדמיו יקרים משום הידור מצוה, מ"מ פוטר נפשיה בכבש¹.

ה"נ אף על גב דקנה אתרוג יפה משום הידור, מ"מ פוטר נפשיה באתרוג קטן שיוצא בו ידי חובתו. אך מ"מ מה שאתרוג הגדול שוה בדמים למכור אחר החג טפי מן הקטן יותר דמים דעודפים חייב לשלם, דהא השבה בעי לשלם לו הממון שהזיק.

משנה למלך הלכות מעשה הקרבנות פרק טז הלכה ז

נסתפקתי במי שקנה אתרוג בדמים יקרים מפני חשיבותו ובא אחד **וגנבו** ממנו ופסלו אי מצי גנב פטר נפשיה בנתינת אתרוג אחר כשר אף שאיננו חשוב כמו האחר משום דאמר ליה אתרוג זה אי לא משום מצוה איננו שוה כי אם זוז וכיון שכל חיובי הוא משום דבעית לקיומי מצות ולקחתם לכם כיון שאף באתרוג זה אתה מקיים המצוה כבר נפטרתי מחיובי או דילמא מצי אמר ליה אנא בעינא למיעבד מצוה מן המובחר. ונראה שיש להביא ראיה לדין זה מההיא דאמרינן בפי' מרובה (דף ע"ח) בעי רבא הרי עלי עולה והפריש שור ובא אחר וגנב מי פטר גנב נפשיה בכבש לרבנן בעולת העוף לראב"ע מי אמרינן עולה קבל עילויה או דילמא מצי אמר ליה אנא מצוה מן המובחר בעינא למיעבד הדר פשט גנב פטר עצמו בכבש לרבנן בעולת העוף לראב"ע ע"כ. הרי דטענה דבעינא למיעבד מצוה מן המובחר אינה טענה וא"כ בנדון דידן נמי יכול גנב למיפטר נפשיה באתרוג שיוצא בו ידי חובה.

¹ בית הבחירה למאירי שם: "מי שאמר הרי עלי עולה ולא פירש מאיזה מין הרי זה פוטר עצמו אם רצה בתור אחד או בכך יונה ומ"מ יתבאר במקומו שאם אין דרך אותו מקום לקרות עולה סתם אלא לעולת הבקר יביא שור אין הדבר תלוי אלא במנהג לשון המקום אמר הרי עלי עולה במקום שקורין עולה אף לעולת העוף ובא הוא והפריש שור ובא אחר וגנבו הגנב כבר בארנו שפטור מבית האיש אמר רחמנא ולא של הקדש ואפילו בקדשים שהבעלים חייבים באחריותם כמו שבארנו והבעלים יראה מכאן שאין חייבין להפריש שור פעם אחרת אלא רשאים לפטור עצמם בתור או בן יונה אף על פי שגילו דעתם שלקרבן המובחר היו מכוונים" – האם טעם זה תקף באתרוג ?

אך כד מעיינין שפיר נראה דלא דמי כלל משום דשאני התם דשור זה שהפריש אין לו דמים דהא קי"ל דהמוכר עולתו ושלמיו לא עשה ולא כלום נמצא שאין חיובו של הגנב אלא משום תשלומו של הנודר ומש"ה פטר נפשיה בכבש לרבנן ובעולת העוף לראב"ע אבל הכא גבי אתרוג מצי למימר הנגזל אנה הוה מזביננא ליה בדמים יקרים כמו שלקחתי אותו ונמצא שיש כאן חיוב דמים שהפסידו.

ש"ת חכ"ם צבי סימן קכ

ששאלת ראובן קנה אתרוג הדור בדמים יקרים ובא שמעון ואיבדו ממנו קודם או תוך ימי החג האין משלם : תשובה דבר זה כבר נשאל עליו מהר"ם מינץ בתשו' קי"ג... ולענין שגגה היא בידו דהתם אין לה דמים דאינה בת מכירה כדאמרי' בפסחים פ' האשה פ"ט ע"ב ת"ר המוכר עולתו ושלמיו לא עשה ולא כלום וכיון דאינה בת דמים כלל א"א לחיובו מטעם שיווי העולה אלא מטעם שהוא חייב לצאת ידי חובתו שקיבל עליו להקריב עולה וכיון שאין כאן תורת דמים אלא החיוב שעליו להקריב עולה להכי פטר גנב נפשיה בכבש אבל באתרוג הדור דמים לו ויכול למוכרו אף שעליו דמיו הוא מחמת הידור מצוה אין בכך כלום תדע דאילו גנב ס"ת מחברי' והוא אלהיך וזו מחמת הדור בקלף יפה ודיו נאה ולבלר אומן היעלה בדעת שיפטור הגנב עצמו בס"ת שאינו הדור שאינו שוה אלא חמשים וזו הואיל ויוצא בו י"ח מצות ועתה כתבו לכם את השירה הזאת הא ודאי ליתא... ועוד אף לפי חילוק זה צא"ל דהחוטף אתרוג ממוכר אתרוגים שהאתרוג שבידו עומד לימכר בדמים יקרים צריך הוא ליתן לו כל שיווי כמות שהוא שוה עכשיו מחמת גדלו ותפארתו ואם אדם א' קנהו בממון רב מהמוכר אתרוגים ובא זה וחטפו ממנו אין צריך לשלם לו אלא וזו אחד דמי אתרוג קטן ורע נשתקע הדבר ולא נאמר, אלא הדבר פשוט וברור בעיני שהחוטף אתרוג מיד א' שקנהו לשם מצוה בדמים יקרים קודם או תוך החג שהוא משלם לו כפי מה שהוא שוה לימכר לשם מצות פרי עץ הדר והנראה לי כתבתי.

פתחי תשובה חושן משפט סימן שסג ס"ק א

(א) שגזל חמץ ועבר עליו הפסח. עיין בפמ"ג או"ח [סימן תרנ"ו] במשבצות סק"א שכתב דאם גזל אתרוג שוה הרבה והשיבו לו אחר החג, י"ל דמצי פטר נפשיה בטענת הרי שלך לפניך כמו בחמץ ועבר עליו הפסח. מיהו י"ל דחמץ שעבר עליו הפסח לא שכיח ולא עשו בו תקנה [למידן דינא דגרמי, עיין בש"ך סימן שפ"ו סוף סק"א], משא"כ באתרוג י"ל דלא גרע מגרמי דחייב, והגזל סחורה מחבירו ביומא דשוקא שוה אלהיך ולאחר השוק אין שוה אלא מעט, האם נאמר דמחזיר לו סחורתו [עיין מה שכתבתי לעיל סימן רצ"ב סעיף ז' סק"ה], וצ"ע כעת, עכ"ד. ועיין בתשובת בית שמואל אחרון חלק חו"מ בסופו סי' ה', נדפסה תשובת הגאון מו"ה משה שלמה זלמן אב"ד דק"ק קראקא שחקר ג"כ בדין זה, ופשיט לנפשיה דאינו יכול לומר באתרוג הרי שלך לפניך, כיון דכו"ע יודעין ומכירין ההיזק דאחר סוכות אינו שוה כלל רק לאכילה, וזה דמי לגזל מטבע ונפסל בכל המדינות דלא יכול לומר הרי שלך לפניך. והסברא בזה, דבשלמא חמץ שעבר עליו הפסח מי שלא ידע מזה לא נראה וניכר בגוף החמץ שום ריעותא, אבל במטבע הריעותא והפחת ניכר ונראה לכל, וה"ל באתרוג כו'. ונדפסה ג"כ תשובת אחיו הגאון מו"ה צבי הירש ז"ל מהמבורג שהסכים עמו לדינא, וכתב וז"ל, ובגוף הדין אני מסכים עמו שגזל אתרוג חייב לשלם לו אף אחר סוכות כפי שהיה שוה בחג ואינו יכול לומר הרי שלך לפניך, דהרי היזק ניכר דכו"ע ידעי דאינו שוה כמו שהיה שוה בחג, אף דאין הכל יודעין שגזל ממנו בחג, עכ"פ ידוע שאינו שוה למצוה, וזה ברור ונכון, עכ"ל. ולענין דצ"ע מה שהחליט כן להלכה, דסברתו נחא לפי דעת הרמב"ם [המובא בציונים אות א'] והשו"ע שפסקו כרב יהודה בב"ק דף צ"ז [ע"א] דפסלתו מלכות נמי היינו נסדק, אבל לפי דעת הרא"ש והטור [המובאים בציונים אות ב'] והרמ"א וכמה פוסקים שהביא הש"ך סק"ה שפסקו כרב הונא דפסלתו מלכות אפילו בכל המדינות אומר לו הרי שלך לפניך, א"כ מוכח דליתא להאי סברא, וצ"ע. ועיין מה שכתבתי לעיל סימן רצ"א סעיף כ"ד בנחלת צבי בד"ה מכאן אתה למד. ועיין מה שכתבתי לקמן סימן שס"ז סעיף א' סק"א ובנחלת צבי שם בענין אם נשבע עליו אי מצי פטר נפשיה בטענת הרי שלך לפניך, ע"ש :

האם מחלוקת זו הינה רק בגנב וכו'. או גם בשואל לצורך קיום המצוה ?

תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן רי (ובמהד' חכמת שלמה ביאורים והרחבות)

כאשר באו לפני לדין ר' אליעזר בר' שלום ור' גרשום בר' שלום, וצעק ר' אליעזר על רב גרשום על אשר נגחו ודחפו בעת סיבוב הושענות בחג הסוכות וכיון להזיקו, כאשר היה שונא לו כבר זה ימים ושנים, ונדחף כ"כ עד שנשבר עצמי כתפו ונזקק לרופא לרפואתם. ור"ג השיב שסבב כמנהג העולם שרגילין בדחיפות בעת הזאת, ואם נדחף ממנו בלא כוונתו להזיקו אירע לי, ועוד האריכו דברי ריבונותם לפני, וגם ראיתי כל עדיותם ודקדקתי בהם ולא ראיתי שום עדות מבוררת, שנדחף ר"א מכחו של ר"ג, רק אומדנות והוכחות הכרתי מתוך העדיות. אך ע"א שהעיד שאמר לו ר"ג בלילה שלפני יום הדחיפה שדעתו לדחוף למחרת ר"א, וכן א"ל בצאתו מבהכ"נ. למה לא סייעת לבעה"ב שלך כשנדחף, עדות זה מבוררת יותר משאר כל העדיות. ומ"מ אם היינו יורדין לעומק דין של תורה לא היתה מספקת עדות זאת, דמה שא"ל ר"ג להעד בלילה כדלעיל, אית לן למימר דעביד איניש דגזים ולא עביד... וגם מה שאמר אחר צאתו מבהכ"נ כדלעיל, שהוא הודאה חוץ לב"ד הוא ומפי עצמו וגם שלא כנגד הבע"ד ולא מהני מידי כמבואר בא"ז ריש ב"מ. ומטעם אומדנות והוכחות אין להעניש ולחייב את ר"ג... וכ"ש בנדון זה שצריך אומדנות טפי שכיון להזיקו, דאם לא כיון להזיקו אף על גב דודאי נתזק מכחו היה פטור מכלום, כיון דבשעת שמחה של מצוה הזיק כדאיתא בא"ז ובאשירי בשם התוס' בסוף מס' סוכה.

אמנם רואה אני וגם לבי אומר לי שענין כזה צריך גדר וסייג גדול, שאם ח"ו יארוב איש לרעהו במקום הזה תיבטל מצות הסבוב מפני יראת ההיזק איש מפני שונאו. ואף אם יזיק איש לחבירו בגופו בעת כזאת עונו גדול יותר משאם יעשה כזה במקום אחר ובשעה אחרת, האחד שמזלול בקדושת בהכ"נ, והשני שעושה מצות הי"ז בעבירה, מוסף ע"ז בעת שס"ת עומדת על הבימה, שכתוב בה לא יוסיף פן יוסיף.... ואחרי שהדברים נראין ומוכיחין שר"ג כיוון להכות ולצער ר"א בגופו, ועל כל כה"ג ב"ד עונשים אפי' אם היה שלא מן הדין, וע"כ הנני מטיל על ר"ג שיעשה חרטה ומחילה. וככה יעשה: ילך ביום קריאת התורה בעוד שהס"ת על הבימה, ממקומו למקום ר"א דרך פני אה"ק וילכו שמה טובי הקהל, ויאמר לר"א אליעזר חטאתי לאלקי ישראל ואח"כ לך, כי זולתי בקדושת בהכ"נ ובמצות הי"ז(?), וגם עברתי על מה שהזהירה תורה שלא להכות ולצער איש את חבירו בגופו, וע"ז אני מבקש סליחה וכפרה מאלקי ישראל ואח"כ מחילה מאתך כי נתחרטתי על אשר עשיתי. ושכר הרופא שיערתי במדה בינונית, ויתן ר"ג לר"א ב' זהובים ואותן ב' זהובים יתן ר"א בידיעת ב' אנשים נאמנים לכבוד ב"ה בגרע"ץ לאיזה מצוה שירצה, כי אינם באים לו אלא מטעם קנס כדי לחזק הגדר כאשר ביארתי לעיל, ומש"ה לא חייבתי כלום על השבת, כיון שאיננו מבואר כשכר הרופא שהוא ידוע שיצטרך ר"א להוציא ממון על ככה. נאם הקטן והצעיר שבישראל.

שו"ת בית מאיר הערות על תה"ד עמ' רס"ח

מזה משמע שזה ימים ושנים לא דיבר עמו מחמת איבה וא"כ לע"ד הי' שפיר אפשר לדונו במתכוין ע"פ המתני' דף ט' במס' מכות השונא אינו גולה וכן פ' הר"מ פ"ו מה' רוצח ה"י...